

ТРИ ГЕОГРАФІЧНІ ЛІНІЇ У ПЛАНАХ НАЦИСТСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ СРСР

У процесі підготовки агресії проти Радянського Союзу та після її початку військове й політичне керівництво нацистської Німеччини наперед визначило для себе певні просторові рубежі на Сході. Вони не були пов'язані між собою, кожен з них мав своє особне призначення. Розглянемо їх послідовно, йдучи із заходу на схід.

1. Лінія Д—Д

Першою була лінія двох річок — Дніпра та Західної Двини, звідси її назва. У стратегічних задумах німецького командування лінії Д—Д надавалось першорядне значення, і це знайшло свій вираз в оперативному плані “Барбаросса”.

Стратегічний розрахунок, покладений нацистами в основу плану “Барбаросса”, полягав у тому, щоб у перші ж тижні бойових дій розбити головні сили Червоної армії і досягти перемоги над Радянським Союзом ще до закінчення війни з Англією. Штурмувати Британські острови через Ла-Манш (Англійський Канал), маючи за спиною сталінську Червону армію Гітлер не зважився. Після очікуваної швидкої перемоги над СРСР, він мав намір ще до осені 1941 р. перекинути на Захід дві третини німецьких військ, задіяних у “Барбароссі”, і зосередити зусилля на завоювання Британських островів. Це дало б гарантію від вступу Америки у війну на боці Англії. Тоді Німеччина стала б не просто гегемоном, а цілковитим хазяїном західної частини Старого світу, включаючи всю європейську територію СРСР до Уралу.

Такий був загальний стратегічний задум Гітлера у період підготовки нападу на Радянський Союз. Ані тоді, ані пізніше він не мав наміру воювати за світове панування. Цю справу він залишав наступним генераціям на-

цистів, у далекі прийдешні часи. Своє головне завдання Гітлер бачив у завоюванні величезної території європейської частини СРСР, щоб перетворити її на життєвий простір для бурхливого розмноження німецького “народу панів”. Після того, десь років через сто, вважав нацистський фіюрер, німці матимуть змогу воювати за світове панування.

Долю цього грандіозного задуму, за оперативними планами німецьких стратегів, мала вирішити блискавична перемога вермахту над головними силами Червоної армії на території між радянсько-німецьким кордоном та річками Дніпро та Західна Двина. “На наших кордонах стоять усі наявні російські війська”, писав Гітлер у листі до фашистського диктатора Італії Муссоліні 21 червня 1941 р., висловлюючи тверду впевненість у швидкій перемозі на Сході: “Що ж до боротьби на Сході, дуче, то вона, безперечно буде важкою. Але я ні на секунду не сумніваюся у великому успіхові. Насамперед я сподіваюсь, що нам в результаті вдасться забезпечити на тривалий час на Україні спільну продовольчу базу. Вона служитиме для нас постачальником тих ресурсів, які, можливо, будуть потрібні нам у майбутньому”¹.

* * *

Підписана Гітлером 18 грудня 1940 р. директива № 21 верховного командування вермахту (ОКВ), яка в історичній літературі традиційно трактується як план “Барбаросса”, насправді ним не була. Вона містила тільки загальний задум майбутньої війни проти СРСР трьома групами армії, коротко розглядала питання про союзників Німеччини, у загальних рисах — завдання сухопутних сил, авіації та флоту. Закінчувалася гітлерівська директива вказівкою головнокомандувачам видами збройних сил розробити плани їхніх наступальних дій.

Виконуючи вказівку Гітлера, генштаб головнокомандування сухопутних військ (ОКХ), яке мало керувати наступом на Сході, розробив оперативну директиву про дії

армії. В ній встановлювався склад і групування сил вторгнення, конкретизувалися напрями наступальних дій груп армій, форми їхніх операцій; лінії розмежування між арміями та групами армій. 31 січня 1941 р. головком сухопутних сил фельдмаршал В. Браухіч підписав цю директиву. Документ отримав маскувальну назву “Директива по стратегічному зосередженню та розгортанню військ”. Всупереч назві у ній говорилося не про зосередження і розгортання, а виключно про наступ. “Операції”, підкреслювалося в директиві ОКХ, “повинні бути проведені таким чином, щоб шляхом глибокого вклинення танкових військ була знищена уся маса російських військ, дислокованих у Західній Росії. При цьому необхідно усунути можливість відступу боєздатних російських військ у просторі внутрішні регіони країни”².

Директива ОКХ від 31 січня 1941 р. і була тим, що зветься планом “Барбаросса” — у прямому і точному розумінні слова “план”. До речі, назва “Барбаросса” в ній навіть не згадувалася. Зате тричі згадувалася лінія річок Дніпро і Західна Двина, ще 19 разів ці річки поодиноці. З цього видно, яка вага надавалася цим водним рубежам у задумах німецьких стратегів. У директиві ОКВ № 21 лінія Д—Д взагалі була відсутня.

Ідея, покладена генштабом сухопутних сил вермахту в основу оперативного плану “Барбаросса”, полягала в тому, щоб у перші ж тижні бойових дій оточити по частинах і розбити Червону армію на території між західним кордоном СРСР і лінією Дніпро — Західна Двина. З розгромом Червоної армії у західних районах СРСР і виходом фашистських військ на рубіж Д—Д радянська держава, як розраховували у німецьких штабах, мала бути паралізована катастрофою на фронті та масовими бомбардуваннями тилу.

В Європі після перших же ударів, в які вермахт відразу вкладав усю свою могутню силу, жертви гітлерівських нападів втрачали здатність чинити далі опір агресорові, мобілізувати нові сили, наставали повна дезорганізація, параліч державного організму, поразка. Ана-

логічного ходу подій Гітлер та його генерали чекали й у війні з СРСР. За їх переконанням, на схід від рубежу Дніпро — Західна Двина вермахт уже не повинен був зустріти серйозного опору радянських військ.

За штабними розрахунками, “Східний похід” вермахту повинен був закінчитися до зими. Генерали прогнозували, що на окупованій радянській території вони залишать третину армії, а решту ще затепла відведуть на захід. Відповідною була кількість “передбачливо” заготовленого зимового одягу. Тому, коли на Сході довелося зимувати усьому німецькому війську, дві третини його були в літньому.

Хід війни, що почалася на світанку 22 червня 1941 р., дуже високий темп наступу військ агресора, Білостоцьке та Мінське оточення у перші ж дні бойових дій, широке охоплення інших угруповань радянських військ, величезні трофеї — усе це, як здавалося німецькому командуванню, повністю потверджувало його прогнозу. Про це свідчить запис у службовому щоденнику начальника генштабу сухопутних сил вермахту генерала Ф.Гальдера, зроблений 3 липня 1941 р.:

“В цілому тепер уже можна сказати, що завдання розгрому головних сил Російської сухопутної армії перед Західною Двиною та Дніпром виконане... Тому не буде перебільшенням сказати, що кампанію проти Росії виграно протягом 14 днів”³.

Гальдер ще не розумів того, що насправді величезна війна на Сході тільки починалася.

Автори плану “Барбаросса” передбачали операції тільки до рубежу Д—Д. Оскільки головні сили Червоної армії, за їхніми розрахунками, мали бути оточені та ліквідовані на захід від Дніпра та Західної Двини, то за лінією Д—Д, як уявлялось німецьким штабістам, завданням їхніх військ мало стати вже в основному вільне просування далі на схід та зайняття економічно важливих територій Радянського Союзу.

Тому в своєму записі 3 липня начальник генштабу ОКХ писав далі: “Коли ми форсуємо Західну Двину і

Дніпро, то мова піде не стільки про розгром збройних сил супротивника, скільки про те, щоб забрати у супротивника його промислові райони й не дати йому можливості, використовуючи величезну могутність своєї індустрії та невичерпні людські резерви, створити нові збройні сили”⁴.

* * *

Щоб полегшити собі швидке пересування на схід, німці у 1941 р. не руйнували своєю авіацією мостів у радянському тилу — вони сподівалися захопити їх та використати у власних інтересах. У тих випадках, коли на мости кидалися німецькі бомби, щоб спричинити затори, ті бомби завжди були малі, пілотам дозволялося руйнувати тільки мостові покриття, але не несучі конструкції⁵. Навіть київських мостів німці не бомбили, незважаючи на цілковите панування своєї авіації у повітрі з самого початку війни.

Така надмірна завбачливість зрештою обернулася для німців великим, можливо, вирішальним програшем у війні з Радянським Союзом. Бережучи мости для себе, німці дали Сталіну змогу перебазувати на схід українську промисловість, без якої СРСР не міг виграти війну. Досить сказати, що перед війною на Уралі навіть панцирної сталі для танків виробляти не вміли. Харківський танковий завод ім. Комінтерна на Сході став основою колосального “танкограда” під Челябинськом. Аналогічне становище було майже в усіх інших галузях виробництва зброї, за винятком авіації. Весь передвоєнний час Україна була визнаною промисловою базою СРСР. На її основі будувалася друга, Урало-Кузнєцька, але силу вона набрала тільки в роки війни, внаслідок евакуації туди промислових підприємств та персоналу, головним чином з України.

* * *

Вимріяна німецьким генштабом вирішальна стадія війни — вихід військ вермахту за лінію Д—Д — сильно

розтяглася. Першою, як і слід було чекати, зробила це група армій "Північ", яка наступала через Прибалтику на Ленінград. Її дистанція наступу була найкоротшою, а група супротивних радянських військ найменшою, порівнюючи з силами Червоної армії на центральному та південному відтинках фронту.

Вже 26 червня 1941 р. 8-а танкова дивізія 4-ї танкової групи вдерлася у Даугавпілс (російська назва — Двинськ, німецька — Дюнабург) і після майже 5-годинного вуличного бою здобула місто. При тому, як записано у журналі бойових дій німецького верховного командування, було знищено або взято трофеями понад 250 радянських танків, в тому числі 29 важких, понад 150 гармат різних систем, багато сотень вантажних та легкових автомашин і найголовніше — два неушкоджені мости через Західну Двину, залізничний та шосейний⁶.

Це дало агресорові змогу створити плацдарм на правому березі річки. Але в тилу німецького танкового клина залишалися війська Червоної армії. Вони відступали з боями, не даючи себе оточити. З ними довелося мати справу 16-й та 18-й польовим арміям німецької групи "Північ", котрі через це далеко відстали від танкових дивізій і почали переправу через Західну Двину тільки 4 липня. Того самого дня у смузі наступу групи армій "Центр" до Двини біля впадіння в неї р. Дрисі, вже на території Білорусі, дісталася 3 танкова група, але там зустріла твердий опір радянських військ. Далі на південь, теж у Білорусі, 2-а танкова група "Центру" 4 липня форсувала Дніпро біля Роґачова і створила плацдарм⁷.

Усі виходи військ на лінію Д—Д ретельно фіксувалися гітлерівським командуванням. Однак сподіваними індикаторами остаточної німецької перемоги на Сході вони не стали. Хід війни виявився не таким, як передбачалося за планом "Барбаросса". Оточити і знищити головні сили Червоної армії на просторі між кордоном та рубезем річок Дніпро — Західна Двина й тим самим завдати Радянському Союзові смертельного удару не вдалося не лише на північному відтинку фронту (в ра-

дянській військовій термінології він називався Північно-Західним напрямом), а й на двох інших — у центрі та на Україні (Західний та Південно-Західний напрями).

Німецька група армій "Центр" мала дві танкові групи і домоглася найбільших успіхів. У боях 15—16 липня її війська захопили Смоленськ, який традиційно вважався воротами до Москви. Смоленськ стояв на Дніпрі, але усюди, куди далі згодом наступали німецькі війська, вони натикалися на впертий опір.

Далі на південь, на Україні, успіхи німців тоді були найменшими через великі сили супротивних червоних військ. Після боїв у прикордонній смузі війська німецької групи армій "Південь" лише 5 липня перейшли у дальший наступ на схід з рубезу середня течія Дністра — Збруч, тобто довоєнного радянського кордону. На лівому фланзі наступу, у напрямі на Київі, рухались дивізії 1-ї танкової групи.

* * *

В оперативному плані "Барбаросса" завдання 1-ї танкової групи формулювалося так:

"1-а танкова група у взаємодії з військами 17-ї та 6-ї армій прориває оборону військ супротивника, зосереджених поблизу кордону між Равою-Руською та Ковелем, просуваючись через Бердичів—Житомир, своєчасно виходить на р. Дніпро у районі Києва та на південь від нього. Далі, не втрачаючи часу, відповідно до вказівок командування групи армій "Південь", вона продовжує наступ вздовж Дніпра у південно-східному напрямі, щоб завадити відходу за Дніпро ворожого групування, яке діє у Західній Україні, та знищити його ударом з тилу"⁸.

Про долю Києва у плані ясно сказано не було — націлюватися на його негайне взяття чи ні. 9 липня у журналі бойових дій верховного командування з'явився запис: "після подолання відчайдушного опору ворога у глибині лінії Сталіна на схід від Новоград-Волинського 3-й корпус здобув Житомир. Ворог провадив контратаки танковими колонами та літаками; бій

у тилу все ще триває”⁹.

Напередодні 48-й корпус німців захопив Бердичів. Попереду лежав Київ. Взяття його обіцяло багато, в тому числі зливу орденів усім причетним до успіху. “Дуже актуальним”, записав у щоденник генерал Гальдер, “є питання про дальше використання 1-ї танкової групи. План операції, запропонований командуванням групи армій “Південь”, полягає ось у чому: північним флангом (3-й моторизований корпус) наступати на Київ, головними силами танкової групи — на Білу Церкву, а звідти — на південному чи південно-східному напрямі”¹⁰.

Гальдер підтримав цей план, за нього висловився і головком сухопутних сил фельдмаршал Браухіч. Але Гітлер поламав задум. Він підкреслив, що не очікує будь-якого успіху від удару на Київ і заборонив спрямовувати туди танкові дивізії. Наказано було наступом з півночі охопити усі радянські війська на Правобережній Україні. Вранці 10 липня командування групи армій “Південь” отримало телефонограму фюрера, в якій наказувалося: “Другий ешелон 1-ї танкової групи має стати заслоною проти Києва, уникаючи при цьому штурму міста”¹¹. Згодом цю заслону повинні були замінити піхотні війська 6-ї армії. Танкова група мала не гаючись, просуватися на південь, у тил радянських військ, назустріч 11-й армії. “Штурмів” Києва, як і 100-тисячних втрат німців тут, про які багато написано, взагалі не було. Німці тиснули на Київ, схоже, з розрахунком, що він, як магніт, притягатиме радянські резерви, які опиняться у пастці. Головні бої відбувалися не на київських обводах, а на північний захід від міста, де діяла 5-та армія генерала М.Потапова, яка найбільше з усіх дошкуляла німцям у 1941 р.

17 липня 11-а німецька армія, яка разом з румунськими військами оволоділа Бессарабією, почала форсувати Дністер. За два дні вона пододала укріплення старого радянського кордону. 19 липня своїм правим флангом вона разом з румунами посунула на схід вздовж моря, а

лівим — назустріч частинам 1-ї танкової групи та 17-ї німецької армії, що рухалися з півночі. Коло Умані вони зустрілися, оточивши 6-у та 12-у радянські армії.

8 серпня німецьке командування підбило підсумки уманському оточенню: 103054 полонених, знищено або захоплено 858 гармат, 317 танків, 186 протитанкових та 56 зенітних гармат, багато стрілецької зброї та ін.¹² Це була найбільша операція на оточення, здійснена німцями на Україні на просторі між держкордоном та Дніпром. Результати ворожого наступу тут різюче контрастували з тим, що мало місце на захід від лінії Д—Д на центральному відтинку радянсько-німецького фронту. Там було взято понад 300 тис. полонених у казанах під Білостоком та Мінськом, 350 тис. — під Смоленськом. Шлях на Москву здавався відкритим. На Україні було не те — понад мільйон радянських військ з боями відійшло за Дніпро. Нові війська Червоної армії скоро залатали діру на московському напрямі.

Резерви на фронт йшли безперервним потоком. Влітку і восни 41-го тільки залізницями було доставлено на фронт 291 дивізію, 94 бригади та понад два мільйони маршових поповнень, тобто особовий склад ще двохсот дивізій. Тому велетенські, найбільші за розмахом битви сталися не на захід, а на схід від лінії Д—Д.

Це означає, що лінія Д—Д, всупереч німецьким задумам, стала не рубежем осягнення блискавичної перемоги вермахту на Сході, а тим рубежем, який означив крах плану “Барбароса”. З лінії Д—Д війна йшла не за тим задумом, який лежав в основі плану “Барбароса”, після неї він був уже мертвий¹³.

2. Лінія А—А

Назва “лінія А—А” у первинних німецьких штабних документах відсутня. З’явилася вона у повоєнній літературі. Проте це не означає, що ця назва не має під собою підстави. Вона впливає з розділу I директиви ОКВ № 21 (Випадок “Барбароса”). У ньому вказувалося:

“Кінцевою метою операції є відгородження від

Азіатської Росії по загальній лінії Волга—Архангельськ”¹⁴. Там, де Волга закінчується, стоїть Астрахань. Тому в літературі можна зустріти: “лінія Архангельськ—Астрахань”, звідси А—А.

“Відгородження від Азіатської Росії”, між іншим, означало, що Гітлер не виключав збереження влади Сталіна над рештками Радянського Союзу та мир з ним після того, як Німеччина загарбає усе, що вважатиме потрібним для себе. Гітлер у своєму колі завжди, на всіх етапах війни, до самого кінця, виражав найглибшу повагу до московського кривавого “батька народів”. Марксизм і комунізм він вважав економічним ідіотизмом, але в системі нелюдської диктаторської влади, встановленій Леніном і Сталіном, бачив неперевершений зразок.

* * *

19 червня 1941 р., за три дні до початку війни з СРСР, верховне командування вермахту, підпорядковане безпосередньо Гітлерові, розіслало головнокомандуванням армії, авіації та флоту, проект директиви фюрера № 32 — “Підготовка до періоду після здійснення плану “Барбаросса”. У тексті говорилося:

“Виходячи з ситуації, яка повинна скластися внаслідок переможного завершення походу на Схід, перед збройними силами на кінець осені 1941-го та на зиму 1941/42 рр. можуть бути поставлені такі стратегічні завдання:

1. Освоєння, охорона та економічне використання завойованого простору на Сході при повному сприянні збройних сил.

Яких сил потребуватиме несення охорони на російській території, точно можна буде визначити лише пізніше. Найімовірніше, для виконання подальших завдань на Сході досить буде 60 дивізій та одного повітряного флоту поряд з військами союзних та дружніх країн”.

Далі йшов виклад майбутніх дій збройних сил Німеччини проти Англії та на Середземному морі проти

Гібралтара, у Північній Африці, на Близькому Сході. “Після завершення походу на Схід військово-повітряними та військово-морськими силами має бути поновлена у повному масштабі “облога Англії”. (...) Підготовка висадки в Англію повинна слугувати подвійній меті: скувати сили англійців у метрополії, а також викликати й довершити розвал Великої Британії, що вже намітився”¹⁵.

Після врахування точок зору головнокомандувань армії, авіації та флоту директива № 32 набула чинності, а на розвиток її Гітлер 14 липня 1941 р. підписав додаткову директиву ОКВ, ще більш важливу — у ній йшлося про докорінну перебудову збройних сил Німеччини у світлі очікуваної, як здавалося, вже зовсім близької перемоги на Сході:

“Наше воєнне панування на Європейському континенті після повалення Росії дозволить відразу значно скоротити чисельність армії. Одночасно буде дуже збільшено чисельність танкових військ.

Забезпечення військово-морського флоту людським складом та оснащенням буде обмежено тим, що є безпосередньо важливим для ведення війни проти Англії та, в разі необхідності, проти Америки.

Основні зусилля в галузі озброєнь переносяться на авіацію, яку буде значно збільшено”.

У перспективі авіація розглядалася як вид зброї, найважливішої для переможного завершення усієї війни, навіть якщо на боці Англії стане Америка. Перемога над Росією вважалася вже забезпеченою. Багаточисельна піхота скоро мала стати непотрібною. Засліплення переможною ейфорією продиктувало навіть дивовижне рішення про негайне скорочення випуску зброї для армії (крім танків):

“Поповнення військ озброєнням і технікою, а також наступне виробництво озброєння, боєприпасів і техніки негайно привести у відповідність з передбаченим на майбутнє зменшенням чисельності сухопутних військ. Скасувати усі замовлення, які виходять за рамки

потреб на наступні шість місяців”¹⁶.

15 липня оперативний відділ генштабу сухопутних сил вермахту закінчив працю над планом окупації та охорони загарбаної території СРСР до лінії А—А. План був побудований на переконанні, що Радянському Союзові вже завдано смертельного удару, а тому надалі він більш не чинитиме сильного опору. Планована окупація мала відбуватися таким чином. За лінією Д—Д наступ на схід ведуть танкові корпуси. Два корпуси (три танкові, два моторизовані та одна кавалерійська дивізії) оволодівають “Донсько-Донецьким промисловим регіоном” та південною частиною Поволжя. Один танковий корпус (три танкові, одна моторизована дивізія) окупує “Центрально-Російський промисловий регіон” та північну частину Поволжя. Один танковий корпус (два танкові та одна моторизована дивізія) висувається на Південний Урал. Такий самий танковий корпус іде на Північний Урал. Один танковий корпус (два танкові та одна мотодивізія) окупує Закавказзя, але там не затримується, а полишає окупаційні функції трьом гірським та чотирьом піхотним дивізіям, після чого вирушає у похід через Іран в Ірак, на завоювання нафтових скарбниць арабського Близького Сходу, назутріч німецькому танковому корпусові, що рухатиметься з Болгарії через Туреччину на південь. В усі окуповані регіони, крім уральських, слідом за танковими коопусами йтимуть піхотні дивізії, усього тридцять чотири, а також дев’ять охоронних.

В окупації мали брати участь союзники Гітлера. Так, Правобережну Україну, за планом ОКХ, мали окупувати сім німецьких піхотних дивізіій, одна румунська та одна словацька, Лівобережну Україну — три танкові, два моторизовані, шість піхотних та одна кавалерійська (єдина у вермахті) німецькі дивізії й одна угорська¹⁷.

Влітку 1941 р. німецькі штаби не мали сумніву: Радянський Союз ось-ось буде остаточно розбито. Відповідно розроблялися плани відведення в Німеччину військ, не призначуваних до окупаційної та охоронної служби на сході. На окупованій території СРСР мало залишатися 65 дивізій, решту чекав марш на Захід. В документі генштабу сухопутних сил про це було сказано так:

“Як тільки російські війська, котрі ще перебувають на схід від лінії Дніпро—Двина в основній їх масі буде розбито, дальші операції провадитимуться тільки моторизованими з’єднаннями [дивізіями], а також тими піхотними з’єднаннями, котрі мають остаточно залишитися на російській території. Основна маса піхотних з’єднань, коли вони досягнуть лінії Крим—Москва—Ленінград і, що треба брати до уваги, не можуть бути перевезені залізницею, на початку серпня повинна починати зворотний марш; піхотні з’єднання, розміщені далі на захід, відповідно розпочнуть свій відхід пізніше”. “Відведення моторизованих з’єднань, які не будуть залишені [на окупованій території], має відбутися приблизно з початку вересня...”¹⁸.

Ці плани, як і лінія А—А, до якої німцям вдалося тільки доторкнутися під Сталінградом, залишилися у царстві нездійснених загарбницьких мрій над географічними картами. До такого самого розряду належить і третій об’єкт даної розвідки.

3. Лінія Тува—Єнісей

Під кінець 1941 р. німецькі штаби вже не згадували про лінію Д—Д, але лінія А—А ще залишалася у силі. Та більше — у найвищому штабі вермахту на початку 1942 р. народилася ідея ще одної розмежувальної лінії, набагато далі на Сході.

З цього видно, що наступ Червоної армії під Москвою, що розпочався 6 грудня 1941 р. і відкинув ворога від радянської столиці, ще не змусив німецьке військове керівництво замислитися над можливістю поразки на

Східному фронті. Провал німецького наступу на Москву було пояснено виключно несприятливими кліматичними умовами. Певна річ, німецькі скарги на російського “генерала Мороза” мали солідну підставу. Про це свідчать щоденні записи температури повітря на фронті групи армій “Центр”, що наступала на Москву.

До 1 грудня там трималася помірна температура вище—нижче нуля. Далі вдарили морози: 2.XII: -20°C ; 3.XII: “мороз триває”; 4.XII: -25°C ; 5.XII: -35°C ; 6.XII: -38° ; 7.XII: від -15° до -20° ; 8.XII: “теплішає”; 9.XII: від -5° до 0° ; 10.XII: від 0° до -5° . 12-го та 13 грудня температура піднялася над нулем, далі знову сильно впала¹⁹. Усі градуси за Цельсієм.

Найхолодніше було якраз у день переходу радянських військ у наступ. 38° морозу у тонких шинелях — це не абищо. Червона армія була вдягнута по-зимовому. Німецькі солдати цього не мали, але скаржитися їм слід було на своїх зарозумілих генералів, а не на погоду. “Чудо під Москвою” полягало не в тому, що німців відігнали від Москви, а в тому, що німецький фронт тільки захитався, а не розвалився. Сталося так тому, що Сталін не зібрав усі резерви в один кулак для удару на вирішальному напрямі, як того вимагає військова наука, а порозкидав їх по всьому фронту для безглузого “загального наступу”. В 41-му році це врятувало гітлерівську армію від долі армії Наполеона.

* * *

Зимові випробування не збили пихи і не підірвали віри німецьких генералів у перемогу над Радянським Союзом. 18 січня 1942 р. у зв'язку з вступом Японії у війну проти західних демократій та початком війни між Німеччиною та США у Берліні було укладено військову угоду про розподіл світу на оперативні зони між європейськими державами фашистської “вісі” та Японією. Формально метою угоди було розмежування зон воєнних дій для уникнення випадкових сутичок між фашистськими союзниками на морі. Фактично ж,

японці, котрі запропонували угоду, прагнули завершити й зафіксувати договірний розподіл світу, проголошений берлінським пактом трьох агресорів 27 вересня 1940 р.

Суть проблеми для фашистських держав полягала в тому, що між сферами їхнього панування, про які йшлося при укладенні троїстого пакту залишилася незачепленою територія СРСР. Тепер вони мали намір встановити лінію його розподілу між Німеччиною та Японією, хоч остання з Радянським Союзом не воювала і мала з ним договір про нейтралітет, укладений 13 квітня 1941 р.

Японці висунули свій проект розмежування. Тихий океан мав бути зоною дій японського флоту, Атлантичний — Німеччини та Італії. Індійський океан японці запропонували розподілити за 70-м меридіаном східної довготи, що проходить десь за 2 тис. км на схід від Мадагаскара, потім — через західну Індію та східний Афганістан, далі по тодішній території СРСР, розрізаючи на півночі навпіл півострів Ямал. Японці пропонували визнати 70-й меридіан розмежувальною лінією й на суходолі, призначаючи для себе приблизно дві третини велетенської території Радянського Союзу.

Проте апетит японців не відповідав намірам німців. Управління воєнної економіки та озброєнь верховного командування вермахту розробило свій проект розмежувальної лінії на суходолі. За проектом ОКВ, вона проходила по східному кордону Ірану до радянського кордону, далі йшла за ним до Туви і, завертаючи на північ, йшла за Єнісеєм до Північного океану. Ця лінія відводила Німеччині понад половину радянської території.

Аби не ускладнювати відносин з Японією передчасними територіальними суперечками, німці погодилися визнати розмежувальну лінію в Індійському океані приблизно за 70-м меридіаном. Що ж до суходолу, то під час підписання в Берліні угоди про розмежування оперативних зон начальник ОКВ фельдмаршал Кейтель зробив японським представникам таку усну заяву:

1) розмежувальна лінія не може вважатися політичним кордоном; 2) розмежування оперативних зон на

Азіатському континенті може бути розглянуте лише тоді, коли це питання стане практичним. Іншими словами, гітлерівці відкинули претензії японців на переважну частину радянської території, але своїх планів розкривати не стали, посилаючись на те, що Японія не воює з Радянським Союзом, а тому розглядати питання про його розподіл було б передчасно²⁰.

Лінію Тува—Єнісей слід вважати максимумом територіальних претензій нацистської Німеччини, хоч і не в розумінні надбання власності, а як сфери інтересів.

ПРИМІТКИ

¹ "Совершенно секретно! Только для командования!" Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Документы и материалы. Сост. полк. В.И.Дашичев. М., 1967, с. 187.

² Там само. - С. 159.

³ Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника Генерального штаба сухопутных войск. 1939-1942 гг. М., 1971. -Том. 3. - Кн. I. - С. 79.

⁴ Там само. - С. 80.

⁵ Про це розповідає у своїх унікальних за об'єктивністю спогадах про бойові дії 41-го року двічі Герой Радянського Союзу генерал-лейтенант артилерії В.С.Петров. У складі військ 5-ої армії він відступав з боями від самого кордону. Один з епізодів його бойового шляху - перехід 231-го артполку, в якому служив лейтенант Петров, черед Прип'ять по Чорнобильському мосту у серпні 1941 р. Перехід відбувався під масованим бомбардуванням мосту німецькою авіацією. Проте вибухи бомб завдали шкоди лише верхньому покриттю мосту. Вони заважали переходові через міст, але не руйнували його.

"У дні своїх успіхів, у 1941 році", пише В.С.Петров, "Німці вдавалися до подібних прийомів, прагнучи паралізувати наші війська у районах переправ. Після війни, відбуваючи службу в окупаційних військах в Австрії, я якось слухав розповідь австрійського громадянина з міста Цвелл, Ойгена Латколіка, у минулому пілота "Ю-87", оберлейтенанта люфтваффе, який брав участь у нальотах на Чорнобильський міст.

Посміхаючись, він сказав, що така практика мала місце у Франції та на Східному фронті у сорок першому році. Згодом німці стали менш розважливі й уже не турбувалися про те, щоб зберегти для себе мости, якими ще користувалися наші війська" (В.С.Петров. Прошлоє с нами. Книга 2-я. К., 1979, с. 51).

⁶ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (далі: КТВ ОКВ). Bd. 1. F. am M., 1965. - S. 496.

⁷ Там само, с. 508-509; Гальдер Ф. Назв. праця, с. 82-83.

⁸ "Совершенно секретно!..." - С. 162.

⁹ КТВ ОКВ. Bd. 1. - С. 516.

¹⁰ Гальдер Ф. Назв. праця. - С. 108-109.

¹¹ Там само. - С. 112, 113.

¹² КТВ ОКВ. Bd. 1. - С. 560.

¹³ Про жалюгідний рівень радянської військової науки, яка розвивалась під впливом Сталіна і продемонструвала свої "досягнення" колосальними втратами військ Червоної армії, свідчить і стан історіографії. Ані в 6-томній "Истории Великой Отечественной войны Советского Союза, 1941-1945" (М., 1960-1965), ані у 12-томній "Истории второй мировой войны. 1941-1945" (М., 1973-1982) нема згадки про лінію Дніпро - Західна Двина у плані "Барбаросса", отже, нема й розуміння стратегічного задуму, покладеного в основу плану. Те саме має місце і в інших московських працях з історії другої світової війни. Не фігурує лінія Д-Д навіть у книзі "Вторая мировая война 1939-1945 гг. Военно-исторический очерк" (Под ред ген.лейт. Платонова С.П., М., 1958), написаній викладачами академії Генерального штабу. Створена сорок років назад у період хрущовської відлиги, ця праця і досі залишається найкращим і, по суті, єдиним кваліфікованим викладом ходу другої світової війни у всій неозорій радянській літературі. Її автори правильно писали, що "складачі "плану Барбаросса" ... зробили висновок, що німецько-фашистські війська несподіваним і потужним ударом можуть розгромити основні сили радянської Армії й створити умови для безперешкодного подальшого просування углиб країни" (с. 132). Проте вони не означили рубіж Д-Д, в межах якого генерали вермахту планували забезпечити перемогу на Сході. Вперше це було зроблено автором даної статті у книзі

"Возз'єднання західноукраїнських земель та міжнародні відно-
сини: 1939-1941" (К., 1979. - С. 228).

¹⁴ Der Nuerenberger Prozess. Ausgewaelt und eingeleitet von
Prof. Dr. P.A.Steiniger. Band II. Berlin, 1957. - S. 274.

¹⁵ "Совершенно секретно!", С. 200, 202.

¹⁶ Hitler's war directives, 1939-1945. London, 1964. - P. 135,

137.

¹⁷ КТВ ОКВ, Bd.1, S. 1022-1025.

¹⁸ Там само. - С. 1024.

¹⁹ Там само. - С. 789, 793, 795, 797, 798, 802, 806, 810.

²⁰ Meskill J.M. Hitler and Japan: the hollow alliance, New
York, 1966. - P. 113.